Szymon Dąbrowski

Kurs kryptologii - scenariusz zajęć dodatkowych

Przedział wiekowy uczestników: 14-18 lat

Zakładany czas: 45 minut

Temat: Śladami pogromców Enigmy

1. Główne zagadnienia zajęć:
    - Historia złamania szyfru Enigma, jej wpływ na dzieje II wojny światowej i czasy współczesne,
    - Historia utajniania informacji,
    - Podstawowe zagadnienia kryptologiczne.
2. Cele zajęć

    Cel ogólny
    - Zwiększenie wśród uczestników poziomu wiedzy na temat historii złamania kodu Enigmy ze szczególną rolą kursu szyfrów oraz popularyzacja kryptologii.

    Cele szczegółowe:
    - zapoznanie uczestników z różnymi metodami utajniania informacji,
    - praktyczne zapoznanie uczestników z wybranymi metodami szyfrowania i łamania szyfrów,
    - zwiększenie świadomości wśród uczestników gry na temat roli kryptologii na przestrzeni wieków,
    - ukazanie przełomowej roli polskich kryptologów dla kryptoanalizy
    - podkreślenie znaczenia dorobku poznańskich matematyków dla trwania II wojny światowej;
    - wprowadzenie do współczesnej kryptologii uwzględniające czas od złamania Enigmy do chwili obecnej – ukazanie roli kryptologii w świecie współczesnym.

3. Metody:
    - rozmowa nauczająca;
    - praca w grupach;
    - konkurs;
    - linia czasu;
    - prezentacja.

4. Środki dydaktyczne:

- tablica interaktywna lub rzutnik multimedialny, zestaw komputerowy,
- prezentacja,
- karty do zadań szyfr Cezara (szyfrowanie, odszyfrowywanie i łamanie szyfru) oraz „Po co kryptologowi nożyczki”, nożyczki, materiały piśmienne

5. Przebieg lekcji:

LP	Przebieg lekcji	Slajd prezentacji
1.	Śladami pogromców Enigmy	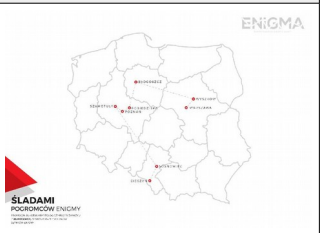
2.	Co oznacza słowo Enigma? - rozmowa nauczająca: • uczestnicy zajęć dzielą się swoimi skojarzeniami dotyczącymi słowa Enigma. Pojawiają się hasła: maszyna szyfrująca, tajemnica po grecku, słowo enigmatyczny, film o Enigmie, zespół muzyczny, inne, • uściślenie tematu – kilka słów o maszynie szyfrującej, ustalenie wspólnej wiedzy o roli Polaków w złamaniu Enigmy, • zwrócenie uwagi na fakt, że maszyny szyfrujące stały się potrzebne gdy wojsko zaczęło na wielką skalę używać radia, a wojna straciła pozycyjny charakter.	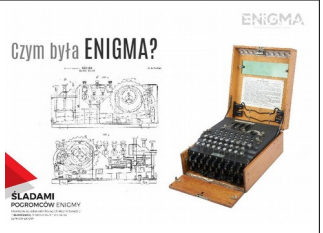
3.	Konstrukcja maszyny – rozmowa nauczająca / film: • porównanie wyglądu Enigmy do komputera (np. laptopa) – z jego charakterystycznymi elementami (klawiatura, ekran i panel lamp w Enigmie oraz procesor i rotory w Enigmie). • zapoznanie z krótkim filmem o konstrukcji maszyny (https://youtu.be/uXnyf0ses7c).	
4.	Obsługa maszyny – wykład / film: • omówienie zdjęcia z kampanii wrześniowej na którym generał Guderian dyktuje szyfrantowi depeszę a ten przekazuje szyfrogram radiotelegrafiście, • podkreślenie, że odczytywanie depeszy było operacją odwrotną, • zapoznanie się z krótkim filmem przedstawiającym obsługę maszyny (https://youtu.be/wHKqedSt6XE), • omówienie ilustracji z przykładową depeszą Enigmy, podkreślenie tego, że o mocy szyfru decydowały ustawienia rotorów określone w nagłówku depeszy i w książce szyfru na dany dzień.	
5.	Oni dokonali niemożliwego – wykład: • dotychczasowe metody łamania szyfrów zawiodły i europejskie służby wywiadowcze zrezygnowały z prób łamania Enigmy, • wówczas Maksymilian Ciężki ze współpracownikami	

	opracował dalekosiężny plan, który w efekcie spowodował przewrót kopernikański w kryptologii, • Ciężki zaproponował przeprowadzenie kursu szyfrów dla studentów matematyki w Poznaniu. • Burza mózgów – dlaczego w Poznaniu? Bo jeszcze 10 lat wcześniej ci sami studenci uczyli się tu w niemieckiej szkole i mieli wielu niemieckich kolegów – znali więc dobrze język niemiecki.	
6.	Skoro Enigmę złamano dzięki kursowi szyfrów, zapraszamy do... kursu szyfrów: • szyfr i kod to nie to samo, a to nie wszystkie metody utajniania. Jakie więc znamy metody ukrywania informacji? • co to jest STEGANOGRAFIA. Od greckich słów stegano (ukryć) i grafein (pisać, rysować) – ukrywać zapis. Nie szyfrujemy, ale ukrywamy fakt przesyłania informacji. • Herodot opisał historię Histiajosa, Greka, który przekazał wiadomość na wytatuowanej głowie niewolnika (któremu uprzednio odrosły włosy). • Rozmowa: kto słyszał o atramencie sympatycznym? Jak on działa? To także Steganografia.	
7	Steganografia – ćwiczenia. Do steganografii nie potrzebujemy koniecznie ani tatuaży anie specjalnych atramentów. Wystarczy trochę wyobraźni: 1. Na pierwszym zadaniu widoczny jest list, w którego tekście ukryte są litery tajnego przekazu. Spróbujmy przeczytać tylko pierwsze litery. Wynik TAJNOPIS – to polskie określenie steganografii. 2. Zadanie nr 2. Ułożyć listę zakupów tak by skrywała ona słowo alarm (rozwiązania są 2 dla układu 3 liter wszystkich wyrazów). 3. Zadanie nr 3. to wcale nie depesza Enigmy. Kto znajdzie tu przekaz steganograficzny (chodzi o ostatnie litery każdego z bloków). 4. Zadanie 4 to żart bo nikt nie odgadnie co jest ukryte na fotografii, ale jest to dobry pretekst by wspomnieć, że dziś metodami steganografii można użyć do ukrycia obrazu w obrazie lub innym pliku.	
8.	Szyfry – omówienie tematu: • szyfry inaczej niż steganografia nie ukrywają przekazu, a sprawiają, że ten staje się nieczytelny. Możemy np. zamieniać jedne litery na inne (szyfry podstawieniowe) lub przestawiać litery względem siebie (szyfry przestawieniowe inaczej transpozycyjne), • na rysunku skytale – jeden z najstarszych szyfrów, używany w starożytnej Sparcie – litery były przestawiane przez rozwinięcie paska skóry na którym były zapisane	
9.	Szyfry – ćwiczenie: • jeden ze starożytnych szyfrów – szyfr biblijny był bardzo prosty (ale na swoje czasy skuteczny) – pierwsza litera alfabetu zamieniała się na ostatnią, druga na przedostatnią itd. (stąd nazwa AtBasz), • w księdze Jeremiasza Babilon (Babel) nazwany jest Szeszak, • jak zaszyfrujemy Babel szyfrem AtBasz opartym o alfabet angielski? (rozwiązanie na kolejnym slajdzie).	

10.	Kody omówienie tematu: • pytanie do uczniów: czym różni się kod od szyfru? • odpowiedź: kody inaczej niż szyfry nie operują na literach, ale na wyrażeniach, które są zebrane w księdze kodów.	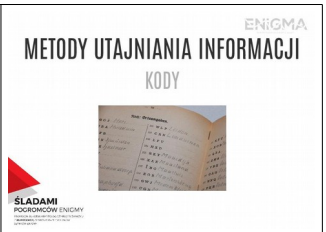
11.	Szyfry – ćwiczenia: 1. Odkoduj. Odpowiedź: Pluton wycofać się. Dowództwo 2. Zakoduj. Zadanie i odpowiedź na slajdach. 3.	
12	Metody utajniania informacji – podsumowanie: • pytanie uczniów czym różnią się poszczególne metody utajniania.	
13.	Rodzaje szyfrów – wprowadzenie: • wspomnieliśmy o tym, że są szyfry podstawieniowe i przestawieniowe, • jednym z najbardziej znanych szyfrów podstawieniowych jest szyfr Cezara, • było stosowany przez swojego wynalazcę jako szyfr dla celów wojskowych – Cezar stosował zawsze przesunięcie o 3 litery.	
14.	Szyfr cezara – ćwiczenia • szyfrowanie – zadanie i odpowiedź na slajdzie – wspólne wyjaśnienie słów sentencji VENI VIDI VICI, • odszyfrowanie – zadanie i odpowiedź na slajdzie – wspólne wyjaśnienie słów sentencji ALEA IACTA EST, • łamanie szyfrów – Cezar przestawiał zawsze o 3 pola, ale gdyby nie było pewności co do wielkości przesunięcie złamanie szyfru i tak byłoby czynnością trywialną – zadanie i odpowiedź na slajdzie, • podsumowanie – było tu trochę łaciny - czy w pracy szyfranta potrzebna jest znajomość języka? NIE, a w pracy szyfranta? JAK NAJBARDZIEJ. I dlatego kurs szyfrów zorganizowano w Poznaniu.	
15.	Szyfry transpozycyjne – omówienie: • szyfry transpozycyjne to szyfry, w których przestawiamy litery względem siebie, przykładem jest przestawienie kolumunowe widoczne na obrazku.	
16.	Po co kryptologowi nożyczki? Ćwiczenie • aby złamać szyfr transpozycyjny należy rozpisać wszystkie liczby depeszy w tabeli, a następnie pociąć kolumny i manipulować w układzie kolumn tak by uzyskać czytelny tekst. • spróbuj złamać depeszę (wynik: Jesteś łamaczem Szyfrów)	

19	Co było dalej? - prezentacja • sukcesy polskich matematyków do wojny (złamanie Enigmy, maszyny wspomagające dekryptaż), • „Sztafeta Enigmy” - przekazanie sekretu aliantom i wpływ tego faktu na losy wojny, • od Bomby do Komputera - wprowadzenie do współczesnej kryptologii uwzględniające czas od złamania Enigmy do chwili obecnej – ukazanie roli kryptologii w informatyce.	

6. Ewaluacja

1. Zadanie domowe – każdy uczeń otrzymuje depeszę do złamania
   - DEPESZA (szyfr transpozycyjny)
     RAKCEWOENIYNWEYCAHLWKDYEPIECTYSIAOEYSNOBDULIYMESIOMCOLIXPZONUPRZMLTE
     TIONFAPCEJOHGOEXKIUAIOWINZRWAIGARWTEMEDKONSXOLZEDLSWAYLYZX
   - ODPOWIEDŹ (cytat ze wspomnień Mariana Rejewskiego): Kryptologia, czyli nauka o szyfrach, nie ma wielu adeptów. W Polsce, w okresie międzywojennym, samodzielnych kryptologów nie było nawet dziesięciu.
2. Po przeprowadzonych zajęciach uczeń powinien:

- opisać podstawowe metody utajniania informacji,
- opisać różnice pomiędzy szyframi transpozycyjnym i podstawieniowym oraz monoalfabetycznym i polialfabetycznym,
- opowiedzieć skrótowo dzieje kryptologii podając ciekawe przykłady z historii,
- zastosować w praktyce metody szyfrowania i dekryptażu prezentowane na zajęciach,
- powiedzieć dlaczego złamanie Enigmy było trudne i jakie były następstwa tego Enigmę udało się złamać.